

ADABAKIAK

J. APRAIZ'EN "Omen euskalduna" CERVANTES'ERI.—Milla bederatziraun eta bostgarren urtean (Don Quijote liburua lenengoz argitaratu zaneko iruraun urte betetzean), omenaldi polit bat egin eutson Julian Apraiz arabar euskaltzale aundiak Cervantes'eri. Liburu bat argitaratu eban, Gazteiz'ko Domingo Sar'en moldiztegian (*Omen euskalduna Cervantes-eri donkitua Quijotearen agerraldiko irugarren eunki-urrunean = Homenaje vasco, tributado a Cervantes en el III Centenario de la aparición del Quijote*).

Duvoisin'ek, Zamarripa'k, Mateo Mujika'k, Kirikiño'k, Askazu-bi'k, eta Palazio'k Quijote'tik euskerara itzuli ebezan kapituluak agertzen dira bertan. Baiña gitxik jakingo dabe gaur, liburu orrekin argitaraldi bi egin zirala. Lenengo argitaraldikoak 88 orrialde daukoz, eta Martiaren 13'an amaitu eben inprimatzea. Bigarrena, 125 orrialdekoa da, eta Mayatzaren 27'an amaitua irarkolan. Biak dira neurri berdiñekoak (0,16 × 0,105 m.).

Argitaraldi biok, liburutegi gitxitan gordeko dira gaur. Nik, Gipuzkoa'ko Diputaziñoarenean dagozanak ikusi dodaz, oar au egiteko.

N. A.G.

EUSKALDUNAK MARAÑON'EN "Antonio Pérez" LIBURUAN.—Gregorio Marañon'en *Antonio Pérez* liburu ezagunean (Madriden, 1947'gn. urtean argitaratua), ainbat euskaldun agertzen dira. Irakurle astirua izan arren, tomo biak irakurri dodaz (ia milla orrialde). Felipe II erregearen denporako gizon askoren artean, euskaldun eta euskal abizeneko pillo batekin aurkitzen gara bertan.

Ona emen batzuk: Aita Agirre-Mateo, Arantegi-Frantzisko, Aita Araoz probintziala, Arbizu-Sebastian sendagillea eta bere alaba Ageda, Ardantza-Esteban, Armendariz-Sebastian, Arostegi-Antonio, Arratiako Juan, Arratiako Gaspar, Arrieta amabia, Buitron-Gil [Butron?], Buitron Mugika-Juan [Butron?], Diego Durangokoa, Etxarria-Pedro, Egia-Nikolas, Eraso-Antonio, Eraso-Juan, Aita Andres Garin, Gaztelu idazlaria, Ibarra-Esteban, Ibarra-Franzisko, Ibarra-Juan, Idiakestarrak (Alonso, Franzisko eta Martin), Irarraga-Diego, Arteagatarrak, Insausti (Escobedo il ebana), Iriarte-Juan, Irizar amabia, Lizarrasa-Domingo, Aldareteko Loyola-Don Gaspar, Luzuriaga, Mentxoka lizenziadua [Mentxaka?], Mendibe-Juan, Mendozatarrak, Migika-Martin, Aita Murga-Franzisko frantziskotarra, Markinako Otxoa Ugarte-Don Lopez, Olalde Vergara-Pedro, Mugikako Ruiz-Pedro, Santistebango Paskual, Ubieta-Juan, Zabala-Juan, Zabala gudariburu...

N. A.G.

JONDONE MIKELEREN IZENA.—Azken aldi onetan, aspaldian bazterturik egon ziren euskerazko izen propioak, pertsona eta leku-izenak, franko azertuak izan dira, Irigaray, Etxaide esta beste zenbaiti ezkerak.

Ez du inork aipatu, ordea, oker ez banago, gaiñerako Euskal-errietan ain maiz agertzen den *Mikele* edo *Mikel*-en ordez Zuberora'n antzina erabilli oi zen izena.

Bi liburu zaharretarik ezagutzen dut, soil-soilki. Lehenbizikoa XVII-garren mendeko otoitz eta eliz-gai bilduma da, A. d'Abbadie'k 1874-ean berriz argitara zuena: *Les prières du prône en basque (dialecte souletin) publiés par Arnold-Francois de Maytie, évêque d'Oloron, en 1676.* Onen 8-10-garren orrialdeetan *Confiteor* otoitza agertzen da, guztiok dakigun santu izen-zerrendarekin:

“Cofessatcen niz ginco poteré oro dianari, Maria bethi Virgina dohaxiari, *iondané gneli Arcangeliari*, iondané Iohané Baptistari, Apostolu saintier iondané Petiri, eta iondané Pauleri, beste saintu orori, eta çouri Aita Espirituala, ceren sobera becatu eguin baitut pensamentuz hitcez, eta obraz: Ene faltaz, ene faltaz, ene falta handiz. Hartacoz othoitcen dut Maria bethi Virgina dohaxia, *iondane gneli Arcangelia*, iondané Iohané Baptista, Apostolu saintiac iondané Petiri, eta iondané Paulé, besté saintiac oro, eta çu Aita espirtuala, gincoa othoi deçacien enegatic.”

Arrigarri xamarra ba dirudi ere *Gneli* orrek, ez da utsa, birritan egiña izan bear lukean utsa. Ori erakusten digu XVII-garren mendearen azkenean, 1696-ean, Belapeyre'k argitara zuen *Catechima laburra*-k. Onela baitio otoitz orretan (I, 68 s.):

“Cofessatcen niz Ginco potere oro dianari, Maria bethi Virginia dohaxiari, *iondane Gneli Archangeliari*... Hartacoz othoitcen dut Maria..., *iondane Gneli Arcangelia*...”

Segur da, bada, *Gneli* ori izen ezaguna eta erabilia zela Zuberoa'n, garai aietan. Segur ere dirudi *Gneli* oraingo idazkeran *Neli*, *n̄*-rekin, idatzi eta irakurri bear ko litzakeala. *Mikele* edo antzeko zerbaitetatik *Neli* nondik nora sor ditekean, ordea, ez dago hatere argi, neretzat beintzat. *Txariako*, *Txartin*, *Txerran* eta orien gisakoak bezala, adiskide-etxekoan artean batez ere erabiltzen zen izena bide da, baiña ez dago oriek bezala moldatua eta eratua. Inork argi geiagorik eta oberik baldin balu puntu onen gainean, gogoz entzungo nuke bere iritzia.

L. M.

MIKELESTORENA'REN BESTE ALE BAT BILBO'N.—Juan Ramon Urkijo'tarrak diñost (1965-VII-15'gk^o eskutitzean), berak badaukala Mikelestorena'ren ale bat, Iruñe'ko Rada'ren Etxean egiña. Aurreko orrialdearen fotokopia bat bialtzen dauste: “*CERURA / NAI DUENAC / AR DEZAQUEN / VIDE ERRAZA, / DON JOSEPH MI- / quelestorenac aguer- / tua. /- / BEHAR BEZALA. / Iruñean: Martin Jo- / seph Rada-ren / Echean.*”

Beste ale batzuk be agertuko dirala uste dot. Eta ez litzake arri-zekoa izango, beste argitaraldi ez ezagutuen bat agertzea be.

Mikelestorena'ren bibliographia jakiteko, ikusi: *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País*, XIX (1963) 361-362 orrialdeak, eta *Vida Vasca*, 1964, 137 orrialdea.

N. A.G.

ITURZAETA OTXANDIO'KOA.—Aita Villasante'k emoten daukuz barri batzuk Iturzaeta abadearen ganean (Ikus. *Historia de la Literatura Vasca*, 280 orr.).

Otxandio'ko abade jaunari eskatu dautsadaz barri batzuk, eta onixek bialdu daustaz (Orue'tar Paulo'ren eskutitza: Otxandio'tik, 1965-VII-20'n): Iturzaeta'tar Andres, 1838-XI-9'an jaio zan, Otxandio'n, goizeko sei ta laurenetan. Iturzaeta'tar Santiago eta Egia'tar Jauna izan ziran bere gurasoak.

Aitaren aldeko aitaia-amamak: Iturzaeta'tar Jorge ta Iturburua-ga'tar Josepa: amaren aldekoak: Egia'tar Joaquin eta Lezeaga'tar Paula. Aita puntako, Iturzaeta'tar Iñazio ("Subteniente de Inválidos de los ejércitos de S.M. Carlos V"), eta amapuntako Zaldibar'tar Maria Paula (Etxanobe Zaldibar arzobispoaren etxeartekoa?). (Otxandio'ko parrokian, jaiotza-partidaetako 9'garren liburuko 151'gn. orriaren atzekaldean dago jaiotza-partida au.)

1912-II-10'n il zan Otxandio'n, irurogei ta amairu urtegaz, Otxandio'ko abade zala, eta 12'an lurperatu eben. Zornotza'ko notarioaren aurrean egin eban testamentua.

N. A.G.

SALIS PINTOREA.—Milla zortziraun eta irurogetairugarren urteko Abenduaren lenengoan jaio zan Jose Salis Camino pintorea. Ez da omenaldirik egin danik entzun urte auetan ertilarri euskaldun onentzako. Santofia'n jaioa ba-zan be, euskalduna izan zan, oso euskalduna. Gogoko egiten jakon euskeraz berba egitea, eta kantatzea be bai: errikoi euskal kanta asko ekizan berak. Irun, Ondarribi ta Oiartzun'go euskeran ekijan ondo, eta ain umore onekoa zan bera ze, iru erri onetako esakunakin ibiltzea gustatzen jakon barregarrikeriak-eta esateko.

Bearno'koa zan bere aita, Laas'koa, etxegeña. Endaia-aldeko Pausu'ko elizea egiten etorri zan Bidaso-ertzetara, eta Beraun jauregiexeko alaba batekin ezkondu zan (Karmen Camino Enparan, euskaldun euskalduna).

Santofia'ko Ixtitute'etxea egiten ebillela, uri onetan jaio zan Jose semea, pintore izango zana. Baiña jaio ta amabost bat egunera, iñude euskaldun bategaz asteko Beraun'era ekarri eben. Irun'go alaba euskaldun batekin ezkondu zan, Eujenia Martinez Iribarren'ekin. Seme bi injiñeruak (Luis eta Manuel) eta alaba bat (Dolores, esmaltegille ta eskultorea, "Luis de Uranzu" idazlearekin ezkondua) euki ebezan.

Entzute aundiko pintorea izan zan bere denporan. Espasa Enziklopedia'n agertzen dira bere bizitzaren barri asko, baiña euskalduna zala esatea bakarrik gura izan dot oar onekin.

N. A.G.

BIZKAITARREN ERDAL-IZENA.—Izen ori dela eta, Bilbao'n, aurtengo garagarrillaren 10-eko *El Correo Español*-en artikulua jakitun bat idatzi du Calle Iturrino jaunak. Bere ustez, gaztelaniaz *viscaino* eta *bilbaino* esan eta idatzi bear litzake, ez *viscaino* eta *bilbaino* orain idazten den bezala.

Ori bakarrik nai balu, ni ez nintzaioke kontra asiko. Euskal-errian eta Euskal-erriko inguruetan beintzat esan, berak dion bezala, *vaizcaino* eta *bilbaino* esaten da, iru silabatan bana. Eta alderdi oetako izkerak ba du, noski, beste edozeinek adiña pisu eta balio gai orretan. Ez da, bada, bidegabea izkera orren eskubideen izenean eskatzea alda dedin antziñadanik datorren oitura, Real Academia delakoak onartua daukana.

Ori baiño geiago nai du, ordea, Calle Iturrino jaunak. Bere iritiz, *viscaino* iru silabakoa zen antziña gaztelaniaz, Cervantes'ek, bere liburu nagusiaren *editio princeps*-ean ageri denez, *viscayno* idazten zuelako. Tirso de Molina, berriz, bertsogilleei zillegi zaizkien geiegizko eskubideez baliatu omen zen, egunoroko izkera *metri causa* aldatuaz, arako neurtitz ezagun aiek egin zituenean :

*El hierro es viscaino que os encargo:
corto en palabras, pero en obras largo.*

Zoritzarrez, eta damu dut orrela mintzatu bearra, utsen bat ba da arrazoibide orretan. Uts ori onetan datza: Calle Iturrino jaunak, oartzaka, geientsuenetan gertatzen den bezala, oraingo oiturak aldatu ditu XVI-XVII-garren mendeetara. Beraz, orain *viscayno* idatzia iru silabatan irakurriko gendukean ezkerero, bestela *viscaino* azentu eta guzti idatzi beariko bailitzake, ordukoek ere orrela irakurri bear zuketean.

Usteak, ordea, erdia ustel. Gauza erraza da erakustea —aski baita orretarako garai artako liburuak ikustea, orduan agertu ziren bezalaxe, ez argitaraldi berrietan— *i* eta *y*-ren arteko bereizkuntza ori berria dela, liburu aiek baiño berriagoa, eta beroein lekukotasunak ez duela batere indarrrik auzi onetan: *viscayno* ala *viscaino* idazteak ez du erabakitzen itza batera ala bestera, iru ala lau silabatan, esaten eta ebakitzen ote zen.

Bertsoa, itz neurtua, da auzi orretan lekuko bakarra. Tirso bertsoetan mintzatu zen ezkerero eta bere bertsoen silabak neur ditezkean ezkerero, Tirso'k du emen azken itza eta ez Cervantes'ek.

Emen diodana, gaiñera, nekerik' gabe egizta —edo gezurta— diteke. Izan ere, ez dut uste erdal neurtitzetan or bakarrik agertzen denik *viscaino* itza: zerbait saiatu ezkerero, oker ez banago, dozena pare bat

adibide arkituko genituzke, Cervantes beragan ere bear bada, bai, Nik, Tirso'ren neurtitza eta Cervantes'en prosaren artean, lehenbizikoari ematen diot arrazoi, batere zalantzarik gabe. Baiña, lekuko geiago bil ditezkean ezkeru, bil eta entzun ditzagun aurrenik lekukoak. Jakiña, esan dudán bezala, itz neurtuetan mintzatu diren lekukoak.

L. M.

SORARRAIN EUSKAL-LIBURUZALEAREN IZENA.—Baten baiño geiagotan galdetu dogu zein izan zan Sorarrain'en izena. Iñoz entzun dogu euskalari jakintsu batek idatzi be egin ebala izen au dala-ta, galderak-edo egiten. "G. Sorarrain" ipinten dau bere *Catálogo General de Obras Eúskaras* liburuan.

Iñoz entzun dausat Mitxelena'ri esaten, Genaro zala Sorarrain'en izena, eta gauza jakiña dala ori. *Euskalerría* aldizkariak dakarren irakurgai labur batean ikusten da ori zala bere izena. (Ikus. *Apuntes necrológicos. Don Genaro Sorarrain y Ogarrio*. Tº XXXIX, 1898: Bigarren Sei-illebetekoa, 351'garren orrialdean.)

Tolosarra zan jaiotez, eta jaioterriko alkate izana; diputadu be bai, Kataluñiar batekin ezkondu zan (M.ª Luisa Milas del Bosch) eta Barcelona'n bizi izan zan. 1898'garren urtean ilgo zan, noski.

N. A.G.

HEBBEL, FRIEDRICH.—Friedrich Hebbel olerkaria, 1813'an jaioa Wesselburen'en (Dinamarkako Holstein'en), Viena'n il zan, 1863'an. Bizitza garratza ezagutu eban, olerkari ta drama-idazle beze-la izen aundi bat irabazi aurretik, batez be ikasle izan zan denporan. Hebbel'en omenez Argentina'ko La Plata'ko Unibersidadeak argitaratu dabén liburua, Ilse M. de Brugger'ek bialduta aurkitu dot etxean, neure jaioterri-aldetik egun batzuetan ibili ta gero (etxate aztuko Lizundia ta San Martiñ'ekin Zubiaurretarren etxeari egin geuntson ikus-taldia Garay'n!), eta orduan egin dot "Arratsaldearen biozkada" itzulpena, Rodolfo E. Modern'en español itzulpenaren bidez.

MARKUE.

EUSKERA ETA IBERIKOA.—Guztiok ezagutzen dugu Iruñe'ko ibilbide zabal batean Foruei edo Lege zaharrei eraiki zioten oroikarri ederra. Ari begira egon denak —eta nor ez da ifioiz edo bein ari begira gelditu?— ba daki noski, gaiñera, ba duela alde batean letra iberikoe-tan idatzia dagoen irakurgaia. Beste aldean euskeraz agertzen dena berbera delakoan artzen dugu, naiz antziñako beste idazkera batean ezarria izan, baiña ez dugu geienetan astirik izaten nola idatzia dagoen aztertzeke.

Adiskide nafar batek, ordea, aldatu digu paperera guk gerok beifere aldatu ez dugun irakurgaia. Euskeraz auxe adierazi nai duela dirudi:

Gu euskaldunok beste jaun eztegu Jaungoikoa baizik. Atzeroari ostatua ematen degu onirizero, baño eztegu nai aien ustarrria jasan: daitu ezazute, gure semeak!

Idazkera iberikoa, ordea, ez da orain oroikarri ori egin zenean bezala irakurtzen: oraingo ustez, gaiñera, orain *ongi* irakurtzen da lehen *gaizki* irakurtzen zena, Gómez Moreno jaunari eskerrak, batez ere. Pixkaren bat arrituko lirake, beraz, irakurgai orren egilleak (Aita Fita?) orain irakurriko litzakean bezala irakurria entzungo balute.

Ona emen nola litzakean, gutxi gora-behera. Gogoan eduki bear da, nolanai ere, bost letra *ta* edo *da*, *te* edo *de*, *ti* edo *di*, *to* edo *do*, *tu* edo *du* berdin irakur ditezkeala, idazkera orrek ez baititu bereizten, eta beste bost *ca* edo *ga*, *ce* edo *ge*, etc. Emen, bide bati eustearren, lehen saillekoak bakarrik artuko ditugu:

Ciu euscalduncuco biestie boaun etetieciu boaucicuibecua biaiteico atiteercuari ostiatina ematien taeciu cuniriteercu bianicu etetieciu nai aien utetiarria boatean ataitiu ecuacuutie ontao ciure semeaco.

Letraren bat ba da antziñako iberoek berek zein den zuzen-zuzen jakingo ez luketeana. Gaiñera, bi *r* mota erabilli dituzte, enera aldatzean berezi ez ditugunak. Nolanai ere, ba dirudi alde franko dagoela testu batetik bestera.

IZPARRIAK ETA...

Euskaldunon artean bai onerako ta bai txarrerako esamesik asko izan dabe izparriak. Beñiolako euskeltzaleek autsak eukiezan euki be, gero, izparriak asmetan, eta ondo ala txarto atonduak ziren ardura barik jaurti eroiezan idazlanetan.

Aldi atako idazle batzuen lanak irakurteko erarik eta egotarririk izan daroanean irribarre goibelak urten oi daust; eta neu bere mutikotan euren asmuetakoa nintzala gogoraturik, "damu dot jauna" esan daroat euskera maitearen oin odolduetan.

Sabin bera baiño be sabindarragoa nintzatzun, ba, ni neu be orduan, irakurle; ta nundik sortuta ez zelako sustraitik egiñak zirean begitu be egiteke ontzat ar neroiazan, geienak lez, edozelako izparriak, euskaltzale jakintsuak sortuak zireala usterik. Aldi ustetsu areitan etzegoan, ba, gureztat mibisustarrena ta Bilbo'ko euskeldun barri ta erdi barrien amesetako euskera gaiztoa baiño beste taiuzko euskerririk. *Euskera s*-az idaztea baiño etzan bear, orduantxe, areriotzat eta beste aldekotzat etsiteko! Azkue jaunak etzeban Euskelerrria maite, gure eretziz, eta euskelari jakintsu arek etzeban gure artean entzuterik ez abegi onik, arean bere. Gureko txotxolomendi askok, itz utsez barrik, Azkue goragarriak lez egitez maite izan ba-lituez euskerea ta Euskelerrria, beste egoera batez gendukean, egun, geure izkuntzea! Gu geu gogor eta itsuak gintzazan izan be geure xedeetan, eta nok ken guri, orduan, mutiko-biotz kementsu ta sutsuetatik *euzko* eguzkitik etorrela ta *euskera z*-eaz idatzi bear zala ta olako txakur-amesak! Bestelakorik esaten agertu ba-zeitean agertu iñungo iñor, aren zorixarra! Eta irakurri gura bere ez Sabin'en izpiakereaz idatzita etzan irakurgairik; labanegi ta emeege geritxoen. Euskera-kaltezko pekatua zan, ba, gureztat, *Jaungoiko-zale'*ko abadeak-eta idazten ebenez *bestera* idaztea. Mutillak gintzazan, ba, geu, *t* ta *d* txapeldunak, *bokal*-en erdian *j*, *x* eta beste beredin idazkera gaitz erabilten! *H*-rik eta *f*-rik ez orraitño. Gorroto itzela geutsien izki gaixo onei, geureak

etzirala-ta. Baiña geure itzik (Bizkai'korik) aurkietan ezkenduanean, Zuberora'ko andiko bazterren batean erdi galduta zan itz bakanik artu, ta geure idazkera gogor, ulergaitz eta nabarmenetan maitekiro ezarteko ingerarik ezkenduan izaten, arean.

Gotzon, donoki, txadona, jauña ta bearreko etzirean beste aleun itz gogorrek egin-bear aundiak izaten ebezan, ba, gure euskel-esparruan. Aittetu dodazan itzotarikoak barik euskereak bere-bereak dituanak idatzi ba-egizan idatzi iñok, Euskelerrria'ren kaltezko oben larria egian, eta jakintsutzakoen batek beingoan oles egin egikeon, "ori eztoz olan, aulan baiño", esanik, zuzendu guraz.

Gu geu mutiko zintzo ta gogañariotan bakarrik etzan au, gaitz nahaskor au. Ikasiak-ikasi egindako elizgizonetan be ba-zituan opagaiak. Batzu, barriz, garbikerietan asten zirean sermoien asikeran, eta, gero, azkenerantz, edozein entzulek euskera jatorrez adietan emon ahal egikezan itz eta atalik errezenak be erdel-berbaz, barreikarriro. Arrezkero ausi asko egin dabee txakurrak, eta orduko aldean ederto idazten dala nik uste. Azken-urteetan aurrerakuntza aundiak egin bere egin ditu gure elederrak. Geu bere, orduko mutiko buru-bero ta biotz-gartsuak asko zentzundu gara, antza, Ba-degu orain bere beste bazterrik, orduan baiño be kaltegarriagoa, baiña oneik be zentzundu ta erdiratuko direala uste dogu, geu bere oneik baiño sutsuago ekin izan geutsanarren, egin gintzazanez. Bide-bazterretan sastraka ta amillak izan oi dira, ba, ugari, benetako bidea itxita aurrera errez egin ahal izateko, ta azkenerantz guztiak (geienak beintzat) jausten dira, nekatuta, zidorririk ebagi eziñik. Erdikoa dogu izan bere biderik seguruenena, ta aurrera errezen eta egokien egin ahal izaten dana, bazter batera ez bestera larregi jo barik.

Berpizte-aroan dan izkuntzeak bearreko ditu itz barriak be, ta ni neu enago onein aurka ondo sortu ta atonduak, ta bear-bearreko direanean. Askok egin daroenez geure jatorrak etxakifiez-edo baztertu ta ordez erdel-jatorrikoak edo oso erdelduak erabiltea be ez deritxat ondo. Ez orixe! Baina ez txarto atondutako barreikarriak bere.

Aintxiña ez dala ddiñostan, idazkiz, neure adiskide on giputz batek, nire olerki ta idazlanak gogo-gogoko ddakozala, baiña oba ei-litzake garbitasunaren buru-berotasunik ezpa-neu, argitasunaren onerako.

Bizkaia'ren biotzean, baso-basoan, ikasia dot nik neuk darabildan euskerea, apurtxurik txukunduta (bai-ta bear be!) Beste lurraldeetako idazleak tertzioko lanak egin izango leukiez euren erriabarrak egin deroan mintzaera zakarrez idatzi ba-legie idatzi.

Guayana'ko basamartuko bakartada itzelean guztizko kaden eta olerkoiak izan oi dira arrats-berak, izpi bageko eguzki aundiak, sarrreran, urtikaldeko osertzari odolezko margoak ezarri daroatsozanean.

Munduko zarata ta ots gaikoi ta gogaikarriak lorrindu bako ixil bete-betea alde guztietan dala, ta mendi ikaragarriak, txontxorrak edoietan dabezala, Izadiak Egille Gurenari dagitson eten bageko otoitz antzo, goian ortzia ta beean lurra ludi onen bestaldekoa dirudi ango bakartasun itzel eta goitarrak. Antxe bai entzuten da ixillaren eresia oskide arrotzenakaz edertuta bigun, olerkoi, goibel-kaden, gozo, tamalgarri, samur eta gogo-laztangarri!

Niñoian exatzetik urten egin natxatsu, irakurle, ta noian, barriro, niarduan arlora. Ba-da, Izadiaren ikuskizun gogo-asegarri areitako batez (igande illuntzez) amaibako zelai bakartsu areitan buruñurdunak (kaputxiñoak) dabeen etxe-bazterrean (r) bizi zirean Leon'dar senar-emazteekaz gengozan, jaiegun oro izaten gintzazanez, tontor batean, eta ari, Izadiaren urtikaldeko edertasun olerkoi ari, adi gintzazala, arako eguzki-sarrera ezkututsu ak neure barru minbera ta tamalkoia zirkindurik, "auxe arrats-beraren kadena!" esan neutsien neuk dakidan gaztelera mordoilloz. Adi geratu ekidan emakumea. Etzekian, ba, euren izkuntzan, gero, *melankolia*-k zer adirazi eikean. Geurea baiño landuagoa ez da, ba, arean, beste tokietako erri-leuna be.

Erriak darabillan izkereari be elederrera jasoteko, adar gauzeztanak ifiausi egin bear ddakoz, ba, onak txertatuz lakatz barriakaz marduldu ta edertu daiten. Nik neuk darabildan euskerea ulertu ez daiketan baserritarrik ez dot uste daitekeanik Bizkaï'ko bazterretan, ez irakurten apurrik oituak direan beste euskeltietako euskeldunen artean be. Dakigun baiño be txartoago idatzi bear ete genduke, ba, oraingo euskeltzale batzuekazkoa izateko? Olakoxerik ez, gero! Garbitasunaren gaifioan errez egin daiteana, beti dago ondo. Erriaren agoz ikasita dakidazan berba asko bazterrera egin bear neukazala, batzuei eder egitearren, eurei iñoz entzun bageko arrotz dakioezalako? Ez dakizanak ikasi begiz, erderazko itsusi ta ezaiñak bere ikasi daroez-da. Euskerea erderaz *aldesten* diarduenak bertanbera itxi ta geure baserrietako erderarik arean ez dakien atso-agure zintzoak euskera-jaboleztat artu nituanezkeru, ez dot aurkietan geure izkuntza zaharraz adirazi ezin daitekean esatekorik. Idatzi daiteke, ba, errikoi, errez eta garbi bere. Beste batzuek bere baztertzeke, Kerexeta abade jaun eta olerkari gardena dogu mutilla onetan. Gaitezan, ba, zentzutsu, bazter batera ez bestera larregi egin barik, ganorabakokeriekaz geure berbetearen izakera jatorra lorrindu ez daigun. Besaka dakian idi ta bei-buztarriak zamari txarrak izan oi dira. Gu-pe alkarregaz besaka ba-diardugu ez daikegu atera errez, lupetzatik, geure euskel-burdi zaharra.

(1) *bazter*, *etxe-bazter* = *etxalde*. Basetxea bere inguruekaz.

Neure uste kaxkarrez, aldi onetan gure izkuntzeak daben gaitzik aundienetakoa, euskel-idazlerik geienak, idazten dabecen izkuntzea (euskera) baiño obeto dakiela erdere (prantzerea edo gaztelerea) da. Gure baserrietan ezikasi askok bestela esan daroetz idazle askok nahas-tetsu, lorrin eta illun azaltzen dauskuezan idatzatal asko. Bai oxixe! Eta baserrietan erabilli daroaguzan itz asko be ezagutzen ez ditueza-nezkeru, erderaz gitxi dakigunok ulertzen ez doguzan erdel-itz gogor ta alperrekoak idatzi daroetz, sarritan, elederraren ezaingarri.

Gurago doguz ondo atondutako euskel-itz barri naiz zahar baztertuak geure idazlanetan aurkitu, erdel-berba gogor eta alperreko itsusiak baiño. Zain, ba, idazle jakintsuok, olako utsegiteakaz.

Kaletar idazle askok direanik bere uste ez dabeen berba asko erabilli daroaguz, ba, guk geuk, baserritarrok, geure autu ta berbaldietan. Ba-dakizu ala, irakurle maite orrek, guk zelan esan daroagun orain erderaz sarri erabilli oi dan *controlar* aditza? Amesik bere ez, ezta? Ba, erderazko *controlar*-en esangurerako *ertzak artu* naiz *bazterrak artu* esan daroagu guk geuk. "Bazterrak artu dautsadaz soloari". Erein-barri dan arloari *bazterrak artu* ezkeru, trugonaden batek lurra eroan ez dagizan *controlauta* (ertzak artuta) geratzen da. Zeuk atondu, oneaz, *control* (ertzartze) ta abar. *Concepto* adirazeko, barriz, *izango*: "Gaurko munduak galdu egin dau pekatuaren *izangoa*". Luzeegi ezpaniñoake, ez doguzala uste dozuen eta erderarik arean ez dakigunok erabilli daroaguzan beste itz eta esakera bakan asko be pozik ezarriko neukez, baiña olako itz egokien billa asi zeitezien, neikoa da bi aitatzea.

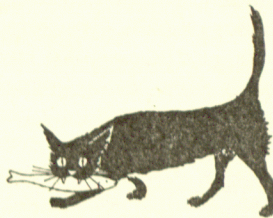
Izparri egokiak bere asko ekandu dira gure artean eta ontzat artu ta erabilgarri doguz, naiz-ta guztien gogoko izan ez. (Amaseiko zaharra ei-da guztien gogokoa.) Ezin ibilli geintekoz, ba, politikakeriei ohoben (2) egiñik buruaz ormea jotzen. Ez da neke txikia izan be, gero, erriari izparriak sartzea. Itz barri-barriak esaten lotsatu bere egin oi gara, euskeldun utsak, alkarregaz izketan gareanean. Onetan gu baiño ausartagoak izan oi dira euskeldun barriak. Ostera, erri leunak berak berenez asmetan dituan itzak (barri-sunda bako barriak) beingoan edatzen dira, ta guztiok erabilli bere erabilli daroaguz, aurrez, ezetarik ardura ez ingera bagerik. Ez da erri-erria lako jakitunik izan be onelakoetan. Azken-urteotan, lerdia-eta aterateko, baso-bizkar itzelenetara be *kamioiak* joan ahal izateko bideak egin dabez. Bide onei erriak *auto-bideak* deritxie. Euskel-jatorri utsezkoa ez danarren, ederto: Ba-da, *burdi-bide*, edo *burpide* antzean, *auto-bide*. Erderazko *autopista*?

(2) *Ohoben egin* = amorreman. *Oben* edo *oban* = *akats*, azkenean "azentoa" dabela, ta *oben* (oben egin) asieran (*o-an*) "azentoz" amorreman. Gernika-aldean, beintzat.

Erderazko *cremallera*-ri *sirrin-zarrea* deritxoe gure errian. Edonungo euskeldunei esan egiozue au, itz egoki au, eta baietz ulertu. Eta beste itz asko ta asko aulan. Ona emen gure erri-erriaren zentzun eta burua.

Oneixek dira, ba, kontu zaharrak, irakurle on ori, geure atso-agure zintzoaik esan daroen lez. Eta barreak-barre egin gura dodazenean, gudu aurretiezko bizkaitar euskel-idazle garbikeri-zale ta buru gogorren baten irakurgairik irakurtea lakorik ez. Gogo-gogoko nituan. gero, nik neuk, lehenago! Beste bazterzaleenik ez dot irakurri bere egin gura, barriz, barregurea barik naskea damostie ba-ta. Itzak ez direala, joskereari dagitsoen lorrinkeria kaltegarri be kaltegarri dakio, ba, geure benetako izkera artez, jator, errez eta garbiari.

AURRE-APRAIZ.

SABAI, ala ARNAGA?

“Garia, barriz, sabaian gorde”.

Auxe da Erregen-osteko bosgarren Igandeko Barri Onean irakurri genduan azken-esakuntza edo frasea.

SABAI itz ori dala-ta, eztabaidatxoa sortu da Bizkaia'n; eta idazki batzuk be jaso dodaz. Geienak, garia ez dala sabaian gordeten diraus-te, “kaxan” baiño (“kaxa” ori, erderazko “caja” da).

Gai orrek, lantxo au egiteko bidea zabaldu daust. Emen, ba, lerro batzuk.

* * *

Egia esan, ez da erraz-erraza latinezko *horreum* —erderazko “hórreo, granero”— gaur euskeraz jartea, gaurko euskaldunak ondo ulertu dagien. Eta neure buru-austetxoak izan nebazan itz ori jarri bear izan nebanean.

Erderazko amabiren bat liburu azertu ondoren, geienak “en mi granero” ekarren (Bover, Torres Amat, Scio, Schüller, Cebiha, Lefèvre); Nacar-Colunga'k (BAC) “en el granero”; Severiano del Páramo'k (BAC) “para mi panera”; SBBC'k “en mi alfóli”. “Hórreo” itza be irakurri dot or-emenka.

Beraz, garauna gordeten eben leku ori, zer zan len —eta orain be bai lurralde askotan, Galizia'n eta Portugal'en, esate baterako—? Etxe-ondoan egoan txabola bat, arrizko lau aberen (pillare) gaiñean jarria. Eta txabola orri, ARNAGA eritzen, erderazko “hórreo, gra-

nero” bete-betea. Auxe dakar Iturritza’k be, 1786’garren urtean idatzi eban “Historia de Vizcaya”-n (62’garren orrialdean, 30’garren lerroan): “Tiene cada hórreo que también se llama ARNAGA...”

Eta ARNAGA orretan, guztietariko arnariak (frutuak) eta garaunak gordeten ziran. Gaur-egunean, egia esan, geroago ta gutxiago ikusten dira arnagok, ez da arnaga barririk egiten-eta; lengoak, barriz, ia geienak lur-jota dagoz. Beraz, ARNAGA itza be galtzen-galtzen joan bear. Mañari’ko errian, orraitño, guztiak dakie *arnaga* zer dan, Aldegoiena deritzan auzoan batez bere. (Bide batez, Mitxelena’tar Luis euskalariari itaun au egiten dautsat: *arnagak* eta *arnariak* zuster bardiña ez ete-dakarre?)

Bizkaia’n, gaiñera —Gernika-aldean, batez bere—, beste berba bat erabilten dabe: GARAI; baita Benaparroa’ko erri batzuetan be, Aezkoa’n e.b. Ona emen GARAI’ri buruz Azkue’k dakarrena: “2.ª (Bc, BN-aezk), granero, hórreo; almacén especial, separado de la casa y edificado sobre cuatro postes.”

Izan be, ARNAGA ta GARAI bat dira.

SABAI itzak, ostera, auxe adierazoten dau: “pajar, techo, terrado, corral”, baita “desván” be (prantzes “grenier = granero”, Azkue’k dakarrenez). Eta azken-toki onetan sarri ikusi dodaz guztietariko arnari ta garaunak. Baita bertan kutxa (arka) landu ederrak be, barruan artoz eta gariz beterik.

Beraz, garaun eta antzekoak kaxan eta kutxan gorde ba’daitekez, zegaitik ez SABAIAN, bizitoki-gaiñekaldean, oraingo ganbaran, bear danez atondutako sabaian? Geroago, barriz, urte batzuetara, ez dira kaxetan, ez kutxetan, ez sabaietan, ez ganbaretan gordeko, SILO izeneko tokietan baiño.

Izan be, “granero” ta “hórreo” bardin da, edo-ta antzeko-antzekoak; erderazko “siloak” be elburu berbera dabe.

Ona emen, orain, “granero” naiz “hórreo” esateko itzak:

arnaga (B-mañ), *garai* (Bc, BN-aezk), *garautegi* (B), *aletegi* (G), *aletoki* (G), *altegi* (G, Añib), *galtegi* (B), *aizari* (B, G: granero en el molino), *mandio* (G-and), *mandiota* (G, var. de *mandio*), *selaru* (L), *selauru* (BN-its); eta beste askorentzat, baita *sabai* ta *ganbara* be... Eta ain zuzen bere!, gipuzkoarrak olantxe euskeratu dabe oraintsu “garia, berriz, pillatu nere *ganbaran*”. Neu be batzarre aretan egon nintzan, Lekuona zaarragaz. Egia esan, ez neutsan txera onik egin —“ganbara” itzari, difiot—; ez neban, orraitño, guztiz txartzat artu.

Eta, zelan dakarre itz ori oraiñarteko euskal-idazleak? Ikusi:

Iraizoz'ek: *nere sabaian bil zazue*; Aita Onaindia'k: *sartu ondoren neure sabaietan*; Orixe'k: *mandiora sartu*; Olabide'k: *nere mandioan abaskatu*; Arriandiaga'k: *neure aletegijan bildu*; Eguzkitza'k: *batu egizue neure aletegirako*. Eta onekaz, naiko.

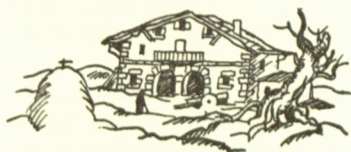
Alan ba, zein berba aukeratu ez nekiala —“arnaga” itz jatorra, ulertzeko gaitz izango zala-ta, “garai” be or-orrenbatekoa—, nire *Jesukristo'ren Barri Ona* liburuan “nire aletegian gorde” jarri neban (104'garren orri.).

Baiña *Eguneroko Meza* liburua egitean, *aletegi* gipuzkeraz zan ezkerro, *garautegi* jarteko nengoan: itz ori gutxik erabilliarren, guztiak ulertuko ebela-ta. Alan be, azken-orduan, Aita Onaindia'ri ta A. Irai-zoz'i jarraitzearren, SABAI jarri neban, ARNAGA naiz GARAI naiz GARAUTEGI jarri bearrean.

Beste toki baten, orraitño, *garautegi* itza erabilli neban (374'garren orrialdean, 35'garren lerroan): *Orra, goiko egaztiak: ez dabe ereiten, ez batzen, ez garautegietan sartzen*.

Beraz, erderazko “hórreo, granero” esateko, bizkaierazko itzik jatorrenak, ARNAGA ta GARAI; gero, GARAUTEGI, SABAI, ta erderazko zusterra dakarren GANBARA.

KEREXETA.

ZIGOR

Izen gogor au, beste era batera aditzen oitu bearra izango dugu laister. Ez ordea, zema ta jipoi bildurra bezela, gure adimen osoa, ta begi ta belarrien gozagarri baizik. Aurrerantzean ZIGOR itza askotan ikusi ta entzungo dugu izen ontaz bataiatu bait-dute, oraintsu-orain, Euskal-Opera berri bat. ZIGOR izen latzak, Musika ta Antzertiaren jantziaz bigun eta eder, gozoro kilimakatuko ditu gure zentzu guziak. ZIGOR da, Campion argidotarrak Naparroa'ko Santxo Garzes Erregearen historiatic ateratako dramakizun gaia. Zinkunegi J. jaunak gai ortatic euskeraz, opera baterako laburpena tajutu zuan. Eta lan-txo au Bilbo'n dagon Opera-zale lagun-arteak onetsi ta saristatu' zuan, gerora Franzisko Escudero maisu ospetsuak musikan jarri zezan.

Musika-dofiu ta eresiak bear bezela bururatzeko Opera-gai hori orraztu bearra zeukan; eta nai ta naiezkoa zuan elkar-izketak boro-bildu, itz neurtuetan jarri, agerraldiak banatu ta azkenik, gertakari guziak ondo josi ta ontzea.

Iñork ez zezakean onelako pitxi-lan fiñik egin, itz-neurtuetan be-rezia dugun D. Manuel Lekuona'k bezain egoki. Eta onela gertatu da zorionez. Irakurri besterik ez dezute Zarautz'ko "Kuliska Sorta"-n argitaratua duan ZIGOR liburutxoa euskeraz ta erderaz itzulia. Li-lurua ezagutzen dugun guziok gai eder eta indartsu hori teatro jan-tzian eta eresiaren, dantza ta musikaren giroan ikusi ta entzuteko irri-kitzen gaude. Ez da gauza erreza izango, gaitza baizik. Eta gaitza ez ezen, diru txautze ta neke aundia eskatzen duan eginkizuna.

Baiñan asmo eder eta goitar hori ez dago bazterrean utzia. Ez. Bilbo'ko euskal-opera zaleak eten gabe ari dira lanean; zer-nola ta xehetasun guziak gertu ta lotzen doaz eta eragozpenak menderatzen.

Lenago ere bilbotarrok *Mirentxu*, *Mendi-Mendiyan* eta *Amaya* eratu zituztelarik aundikiro, esku-zabal eta sutsu jokatu zuten eta

oraingoan ere, uste osoan gaude ez dirala atzean geldituko. Guridi ta Usandizaga'ren operak ospe aundia eman zioten Euskal-Erriari. Madrid, Barcelona, Buenos Aires, Praga eta beste munduko iri nagusi askotan gure kulturaren omen eta izen ona edatu zuten. Oraingoan ere, itxaro dezakegu elburura iritxiko dirala. Eta mugonez, aurtan, bear bada, ZIGOR apain, dirdaitu ta ozen, agertuko dala plazara, Euskal Operararen antzez-lekura, Prantzisko Escudero musikolari goitarrak bizpairu urteko lana artu du ZIGOR'entzako musika jantzi berezia egiten. Donostia'ko Conservatorio'ko buru dan Escudero maisua ezaguna da ta ez dugu nor dan esan bearrik. Eresi sortzaille, harmoni-zale ta musikari trebe bezela oso goiko mallan jarria dago. Euskal-Erriari ez ezik España'n eta Europa'n gallenen artean izendatzen dute. Asko ikasia gaztetan, ordaiñez sari asko irabazi ta txalo ugariak entzuna da nun-nai bere musika-lanak dirala-ta. Banaka batzuek aita ditzagun: "Quatuor" (cuerda), piano ta orkestarako "Concierto Vasco", "Illeta", oratorioa, "Aranzazu" eta "Loyola" poema sinfonikoak, mezak, abar eta abar. Euskal Opera bat musikatzeko gogo bizia zeukan Escudero'k eta Bilbo'ko opera-zaleok ZIGOR eskeiñi ziotenean gogotik jardun zan eta gogor ekin zion lanari. Orkesta-lan luzeaz gañera puska asko ditu operak abeslari-talde, abeslari bakar, bikote, irukote ta dantzariantzako. Lau ekintza oso ta eragikorrak bere musika ta eresiaen inspirazioaz estali ditu, guziak goi-arnas aundi ta musika jakituriaz ondo neurtu ta ornituak.

Naparroa'ri errege bat arkitu naiean diarduten Zunbeltz, Urdaspal, Urko buruzagia... Lore'ren maite miña, Leyre ta Aibar'ko nagusien jardunak, Normandarrak dirala, euskaldunak urrengo, guzientzat ba'dizu aukera:

Normandar arrotzak diotenean:

*Ekaitzaren seme gera
Thor degu aita,*

gure menditarrak arrotz zapaltzailleai erantzuten die:

*Bizi gaitezen garbi beti eta indardun.
Gaudela orain eta beti euskaldun.*

Berebiziko garrantzia Opera batean ballet eta dantzaldiak dizute. Eta ain zuzen puska oietan leiatu da geienik Eskudero maisua. Zenbat buru-auste, zenbat orduko lana artu duan artekoak bakarrik dakite-jakin. ZIGOR bukaturik dagola esan genezake. Osaturik ditu puska

guziak. Paper guziak garbi aldatu ta atereak. Ez da falta kantatu bear duten artistak aukera ta bakoitza bere arloak ikasiaz eta saiaketak egin ondoren estrañeko aldiz ematea.

Noiz izango ote egun pozgarri hori...? Laister...?

* * *

Azkenik, berri atsegingarriak datozkigu Bilbo'tik eta gure irakurleai jakin arazi nai dizkiegu.

Bai! Aurten, Jauna lagun, aurtengo udaran A.B.A.O. lagun arte bizkorrak entzun araziko du, lenengo aldiz, jendearen aurrean ZIGOR Bilbo'ko Orkesta Filarmonika aundiak puska bikañenak jotzen ditularik. Erabat ballet ta dantzaldiak azalduko dira. Eta konzierto-jaialdi dalako hori magnetofonoan artuko dute gerorako lekukotzat geldi dedin.

Ez da au bakarrik. Ba dugu geiago oraindik! Aurten, ain zuzen, R. S. V. de Amigos del Pais sortu zan berreungarren urtebetzea dala-ta, ZIGOR opera osoa aundikiro antzestu, abestu, dantzatu ta agertuko da Urrilla aldera, ots!, aurtengo larrazkenean.

Garaipen aundia, bete-betea lortuko duana uste osoan gaude ta Bilbo'tik Donostia'ra aurten bertan urtearen azkenerako ekarriko digutela emen ere txaloak jo ta lankide guziaz: musikalari, abeslari, dantzari, poeta ta teatrogille, orok bat! gure arrerarik beroena eman dezaiegun.

IBALAN.

IRU ALABENA

Beñ andra batek euki ebasan iru alaba, da gaste batek pretendidu eban bat berentzako iseteko, da ipiñi ebien egune nesken etxera etorteko, da amak ipiñi ebasan irurek goruetan, baya esautsien iñok be barbarik es eiteko, selan sien tartamudak.

Etorri san mutill gaste maju-ori, da amak esautsen: "*Irurotatik bat eskojiduysu*", da neskatillok b'ebisen goruetan; da, onetan, diño, txikiyenak: "*Eene, tirlit ariye*", da bigarrenak diñutso: "*Itiliton*", da irugarrenak diño: "*Ili amak etaune itilik oteko baya i etin itiliton*".

Da gastela-mutillek diño bere artean: "*Ankak, setako sarie?*". da ofiestue baño ariñau eskapau eban etxera, bakarrik.

E. ALZOLA LIZUNDIA.

RADAMES

Radames'en aita, "Badile" izengoiti zuen pertzegillea zan. Ernani Gniffa zan onen egiazko izena. Pamili operazale bat, ikusten danez (1).

Belarri bikain baten jabea zan Badile. Eta baxoerdi batzuk kolko-ratu ondoren, boz sendo biribil atsengigarri batez kantatu oi zuen.

Egun batez, Badile'ren seme Radames sei urtetsukoa zalarik, bere aitak koruan sartzea nai zuela ta, Don Camilo'gana eraman zuen. Sosik bat ere ez zenduen aren truk emango! Don Camilo'k boza probatu zion, eta: —Organuko auspoari eragiteko jarri nezake, geien dala.— erabaki zuen gero. Mutillaren boza izan ere, kaskarra zan, garratza, arri printzatu bat bezin zorrotza. Boza ba-dauka euki —erantzun zuen Badile'k, semea dut-eta. Ez dauka egiña oraindik; eldu bearra da, orra. Badile'ri ezetz esatea, berebiziko naigabea ematea izango zan. "Saia gaitezen..." esan zuen D. Camilo'k, hasperenka. Eta saiatu egin zan, ongi saiatu ere! Baiña bi urteren buruan, iñoiz baiño kaskarrago zegoan boza, garratzago ta auskorrago. Mutilla alaere, bular sendo baten jabe zan, alkandora urratzeko diñakoa; eta auspo zabal artatik alako kirrinka irteten entzuteak, nornai bere onetik aterako zuen!

Bere onetik irten zan azkenean D. Camilo ere; eta egun batean, organutik jeikita, tonelada erdiko ostiko bat ezarri zion Radames'i, piku-azal baten antzera paretean itsasita utzi zuena.

Kantu-gauzetan, noizpait ere, ostiko batek iru urteko "vokalizaoak" baiño geiago egiten ba-daki. Eta ala, korura itzulita aboa zabaldu zue-nean Radames'ek, La Scala'tik zuzen-zuzen etorria zirudien boz arri-garri bat atera zuen itzetik-ortzera. Baiñan zer diot! Parma'ko Reggio'tik arakoa... (2).

(1) "Radames" da Verdi'ren "Aida" operako tenoraren izena; "Ernani" berriz, Verdi'ren beste opera batena

(2) Parma'ko Teatro Reggio'ko entzuleak, La Scala'koak baino kontentagaitzago omen dira...

Entzun zioten-guziek esan zuten ao batez, lastimagarri ta lotsagarri izango zala mutil hura eskolatu gaberik uztea.

Olakoxeak izaten dituzu erri koskorretako jendeak. Alako bat goseak iltzen ere ikusi ta ere, arren, ez dio inork kasurik egingo, atsegin ez zaielako ta beste gabe. Orrako bat berriz atsegin dute eta kantua ikasi-azteko dirua ere billatuko diote. Batzuen-batzuek bada, mutilla irira bidaltzeko dirua lortu aal izan zuten. Ez noski, jauntxo-gisa bizi zedin, ez, olakorik ezpaitzion gure arteko infortxori ere buruak emango. Bai ordea kantu-leziorak ordaintzeko lain. Gaiñerako bearrretarako, Radames'ek berak moldatu bear zuen, naiz mandatuak egiñaz, naiz egurra zerratuaz, eta abar. Semea ikustera joaten zan irira noizean bein Badile, eta berriak ekartzen zituan: —Ez dijoa gaizki, ba-dijoa aurrera.

Gerra piztu zan gero, bere naasmendu guziakin. Naasi zan Radames ere, batek daki nundik nora. Dana amaitu ondoren agertu zan errian. Aldi artan Peppone (3) zuten alkate, eta Don Camilo'k esan zionean Radames'en egiteko hura bururaino eraman bear zutela. Peppone'k bear ainbat diru bildu eta gaztetxo berealaxe biali zuen irira.

Urteak joan urteak etorri, ara Radames errian, berriz ere: —“Aida”-n kantatu bear dudala diote— esan zuen.

Egun aietan, politika zala ta ez zala, gauzak oker zeuden errian. Makil-usaia zerion aireari. Baiña alako albistea entzunik, onezkoak egin zituzten. Peppone'k kontsejura ots egin zion. Antxen zegoen Don Camilo bera ere.

Diru-kontua erabilli zuten lenengo.

—Erriaren ohoreari begira bear diogu —azaldu zuen Peppone'k—. Radames ezin aurkeztu da zarpailtsu ta arlote iriko txoriburu oien aurrean. —Eta —Ori duk, ori!—: batzarrekoek.

Baldin —jarraitu zuen Peppone'k— dirudun zerriki oiengana joan da txanponak atera lezaizkiekenik inor balego, nere gain artuko nuke nik, proletarien alderdia astintzea...

Don Camilo'k “enbido” hura berari zuzendua zijoala igarri zuen, eta —Balegoke egon—: erantzun zuen.

Radames'ek bere bear guzien kontu xe-xea eman zuen gero, eta aitzaki gabea iruditu zitzairen. —Ezta emen gero —erantsi zuen Peppone'k arro-arro— alderdikierarik, ezta korrupziñorik ere. Erriaren beste garaipen gurenda benetako bat dugu auxe!

Don Camilo'k Radames'gana biurturik: —Zer izenekin agertuko aiz? —Zer izenekin? —oju egin zuen Peppone'k— Berarenakin, ja-

(3) Peppone, erri artako komunisten buruzagia zan. D. Camiloren etsaia politikako arazoetan, funtsez maite ba zuen ere.

kiña! Berorrenakin agertzea nai luke ala? —Don Camilo ez zan berotu. —Radames Gniffa ez duk iñola ere, kartel batean inprimatu liteken izena. Zorigaiztoeneko izena duk ori, par-eragiten du-eta. Badile'k orduan: —Nik irurogei ta bots urtean eraman dut Ernani Gniffa nere izen au, iñori ere par-eragin gabe! —Bai, baiña zu ez zera tenor bat, pertzegille bat baizik. Emen iñork ez du kasorik egiten; operamurduan bai. Izen errexak nai ditu jendeak, guzien ezpafiñetan ibiltzeko izen goxo-xamurrak... —Ergelkeriak! egin zuen Peppone'k gariraxika —Andimandien zozokeriak! — Don Camilo'k begiratu bat zuzendu zion: —Baldin Giuseppe Verdi, Giuseppe Verdi deitu bearrean, Radames Gniffa deitu izan balitz, berdin izango zala uste al duzu? —Argumentu onek Peppone'ri zimiko egiten ziola oarturik, are geiago estutu zuen Don Camilo'k: —Eta Baldin Joseph Stalin —jarraitu zuen— Joseph Stalin ez-baiña Serapio Bergnocloni deitu izan balitz, gauza bera izango al zan? —Pentsa! esan zuen Peppone'k purrustada batez— Stalin, Bergnocloni izendatua! Uuutikan!!!

Gau beranduarde aritu ziran batzarrekoak, buru-belarri. Azkenik “Franco Santalba” izen-ordea ontzat artu zuten. Radames'ek, sorbaldak goraturik —Nere alde egin dezazutena, ongi da— esan zien.

* * *

Eldu zan egun aundia, Goizean, batzar-gizonak plazan batu ziran, iriko egunkari eldu-berria irakurtzeko. Radames'en argazkia ikusi zuten bertan, irakurgai onekin: “Franco Santalba, tenore”. Irira joatea erabaki zuten, merezi zuen eta. —Goiz xamar abiatu bear dugu, sarrerak billatuko ba-ditugu. “Dodge”-n sartuko gera guziok. Lauetan ementxe, ba. —Apaiza, ezin etorriko bada-ere, jakitun ipiñi bear dugu, esan zuen norbaitek. —Apaizak bost ajola neri —Peppone'k erantzun. Joan ziran alarik ere, apaiztegira. Goibel tristerik arkitu zuten D. Camilo. —Ezin nijoake, badakizute. Apaiz bat ezin joan liteke ori bezalako teatro-funtziñoetara. Atsekabe dut. Zeurok kontaktuko didazute gero. —Mandatariak aienatu bezin laister, Don Camilo Gurutzeko Kristoagana joan zan, oi bezala, barrukoa lasaitu naiean. —Naigabe dut joan eziña —esan zuen suspirioa— Radames, asko edo gutxi, guzian seme dugu nolabait. Beste aldetik ordea, eginbearra beti eginbear. Emen dut lekua, ta ez teatroetako arinkeria ta mundukeria oien artean... —Zuzen diok, Don Camilo —erantzun zion Kristoak— uko txikiak dituk oiek, biotz lasai batez egin bear diraneta-koak. —Bai, uko txikiak, zentzu absolutuan artuta; aundiak berriz, kasu berezi ontan... Berarizko kasua auxe, beñiolako kasua! Dana dala, eta sakrifizio bat eskatzen didan ukoa dalako, ain zuzen, biotz

bare batez egin bear dut... Eta zinkuriñik gabe, zinkuriñak gutxitzen bait-dute sakrifizioaren balioa... Areago oraindik: baldin uko batek arrangura sortu-azten badu, esan diteke sakrifizioak ezer balio ez duela... —Jakiña —baieztatu zuen Kristoak.

Don Camilo jira ta bira asi zan eliza bakartian. —Boza ere, nero-nek atera nion, boza —azaldu zuen aldare nagusi-aurrean geraturik —arrabeteko mutikoa baizik ez zanean... kantatu ez, kirrinka egiten zuen, morroil erdoitu bat zirudiela. Eta gaur, Teatro Reggio'n Aida kantatzen du! Radames'ek Aida kantatu... eta nik ezin bera aditu!! Neke aundiko ukoa berau, alafede!... eta, alare, bare-bare daukat biotza... bai... —Alaxe duk —susmurtu zuen Gurutzekoak irri goxo batez.

* * *

“Ollategi”-ko aurre-lekuetan exerita, Peppone eta lagunak zai zeuden, buruak irakiten. Aspalditxotik zeuden bertan, ollategiko exer-lekuak ezpaitira txartel-bidez irabazten, burruka-bidez baizik. “Aida” kantatzen dutenetan berriz, bete-betea dagoela esatea ez da ezer esatea. Hura gizonezkoa! Ala ta guztiz, oiala altxa-aurretxoan, brusa berdedun gizakote bat, giza-itxaso artan igerika bezala, aurreneko erreskadaraño eldu aal izan zan, Peppone zegoen lekuraño bertaraño. Onek, ezagutzen zuelako edo, lekua egin zion bere alboan, eta gizaundia exeri egin zan.

—Baldin Radames bildur ba-da, bereak egin du —esan zuen Peppone'k aopean —jende onek ez du kupidarik eta—. Izan dezagula uste on —egin zuen erraldoiak.

Radames gizajoa ostera, bildurrak jota dar-dar agertu zan, eta dar-dar bildurrak jota asi ta jarraitu zuen bere “Radames” kantatzen (4).

—Txistu jotzen ba diote, il egingo dut norbait —esan zion Peppone'k gizatoari. Onek, trankil gelditzeko keiñua egin zion. Etzioten ordea txisturik jo. Errukitu egin ziran beratzaz, eta parraren aldetik artu. Aktuaren azkenetan, gauzak okertu ziran; Radames'en bildurra, izialdura biurtu zan, eta “ollar” ikaragarri bat bota zuen. Paradisuan orduko orru-marruak! Teloia ere malmetitu zan... Peppone'k ortzak estutu zituen, eta bere taldea lagun zuela, inguruan sarraskiren bat egiteko gertu zegoen. Baiñan gizakoteak garrondotik eldu ta kanpora eramán zuen. Teatro-ondoan ibilli ziran, batetik bestera, paseatuz. Eta beste marru bat entzun zutenean, Radames'ek beste ollar bat bota zuela igarri zuten. Piska bat geroago, “Martxa triunfal”-aren turutak jen-

(4) Ikus lenengo oarra.

dea baretu-azi zuten. Irugarren aktua asi baiño lentxeago, gizon andiak besteari —Goazemak— esan zion, eta eszenario aldera zuzendu ziran. Ez zieten sartzen utzi nai; baiña, “panzer” baten indarrez oldartzen ziran bi basajaun aien kontra, ez zegoen zer egiterik. Radames gaixoa ikusi zuten bertantxe, erdi illik; ikara gorriak artutako Radames bat, eszenariora irugarren aldiz bultzatua izateko zai... Bi gizon oien aurrean arkitu zanean, ao zabalik geratu zan. Orduan, blusa berdedunak, aren atzean jarrita, berebiziko ostiko bat, Franco Santalba'ren ez-baiña Caruso'ren beraren diñako ostiko galanta ezarri zion atzeko aldean... Erdi egaka sartu zan Radames ager-lekuan! Baiña ez zan lengo Radames, beste bat ematen zuen, zearo aldatua agertu baitzan! Eta, “Ohorea galdurik nago” (5) arako zati hura kantatu zuenean, teatro guztiak lurjotzen zuen txaloen-txaloz...

Eta orduan ollategian, erraldoiak, garailari baten arpegia erakutsirik, bere ondoan pozez eroturik, orruka eta irrintzika zegoen Peppone'ri, onela esaten zion: —Kantariak ezagutu egin bear dituk gero, ezagutu! —Bai Don... —erantzutera zijoakion Peppone; baiñan bestearen begiratu batek itza moztu zion.

R. BOZAS-URRUTIA'tarrak
euskeraz ipiñi du,
GIOVANNI GUARESCHI'ren
*Don Camilo e il suo greg-
ge-tik.*

(5) “Io son disonorato”.

